

Przegląd Religioznawczy 2(276)/2020

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

ZBIGNIEW PASEK

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie

e-mail: pasek@agh.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2580-4366

DOI: 10.34813/ptr2.2020.14

Kościoły i związki wyznaniowe we współczesnej Polsce: wykaz wraz z komentarzem

Churches and religious organizations in contemporary Poland:
the list along with commentary

Abstract. The register of churches and other religious organizations conducted by the Ministry of Internal Affairs and Administration in 2020 indicated 168 positions, however, it does not differentiate recorded communities in any other way than chronological. Moreover, the oldest and the biggest of them, the Roman Catholic Church whose relations with the state are stipulated by the Concordat, and fifteen denominations whose activity is regulated by the separate acts, are not included in the register. The article is divided into two parts: the arranged by sections list of all churches and religious organizations that have entered into legal relations with the Polish state, and the commentary of this listing. The aim of the article is to recognize religious rules that lie behind a doctrine of each particular church or religious organization, as the very names of them often do not contain the information about their tenets. The key criterion of the division was religious doctrine. Organizational dimension and religious practices were taken into account as the distinguishing criteria only in cases when they constituted an essential differentiator of belonging and identity of a particular group. The list is the most current recorded knowledge about the religious minorities that came into legal relation with the Polish state.

Keywords: Religions in Poland, classification of religions in Poland, doctrinal division of religions in Poland

Głównymi źródłami wiedzy na temat działających w Polsce mniejszości religijnych są rejestr prowadzony przez Departament Wyznań Religijnych i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (<https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych>) oraz osobny wykaz tych Kościołów i związków wyznaniowych, które mają własne ustawy regulujące ich stosunek prawny do państwa polskiego (<https://www.gov.pl/web/mswia/wykaz-kosciolow-i-zwiazkow-wyznaniowych-dzialajacych-na-podstawie-odrebnych-ustaw>). Rejestr powstał w roku 1991, składał się z ok. 40 pozycji. W miarę rejestracji nowych wspólnot corocznie dodawane są kolejne wpisy. Czytelnik rejestru zatem ma do czynienia (poza wspólnotami o numerach 1–42) z układem historycznym. 10 marca 2020 r. rejestr liczył 168 wspólnot. Innym źródłem wiedzy o obecnych w Polsce religiach są przygotowywane przez GUS co cztery lata (m.in. na podstawie danych MSWiA) zbiorcze opracowania, w których poszczególne wyznania pogrupowano, stosując klucz rzeczowy. Kościoły i związki wyznaniowe są łączone w grupy wyznaczone przez tradycje religijne. Ostatnia z tych publikacji poświęcona latom 2015–2018 (Cieciela 2019) nie jest wolna od drobnych potknięć, a niniejsze opracowanie jest propozycją nieco odmiennej klasyfikacji.

Od 1995 r. autor tego tekstu publikuje wyniki własnych badań w zakresie wymiaru doktrynalnego działających w Polsce wspólnot religijnych. Były one efektem działań zespołu badawczego działającego w latach 1995–2007 w ramach Pracowni Dokumentacji Wyznań Religijnych w Polsce Instytutu Religioznawstwa UJ, a następnie nieco innego projektu prowadzonego od 2007 r. w Pracowni Badań Współczesnych Form Duchowości Wydziału Humanistycznego AGH.

Warto zaznaczyć, że podobną pracę wykonują religioznawcy w wielu krajach, w których dyscyplina ta jest uprawiana. Systematyczny opis rodzimych religii prowadzą takie narodowe centra badawcze i ośrodki naukowe, jak m.in.: INFORM w Wielkiej Brytanii (<https://inform.ac/>), CESNUR we Włoszech (<https://cesnur.com/>), Association of Religion Data Archives USA (<http://www.thearda.com/>) czy Religionswissenschaftler Medien- und Informationsdienst z Marburga (<https://www.remid.de/>). Niemieckie dane statystyczne różnych „światopoglądów” (w tym także religijnych) opracowuje Forschungsgruppe Weltanschauungen (<https://fowid.de/>). Badania prowadzone w tych licznych ośrodkach dokumentacji są publikowane, a każde wznowienie zawiera niezbędne uzupełnienia i aktualizacje, jak np. *Encyclopedia of American Religions* Johna Gordona Meltona (2016; inne podobne publikacje: Olson, Mead, Hill, Atwood 2018; Klöcker, Tworuschka 2010).

W Polsce dorobek w zakresie merytorycznego opisu mniejszości religijnych można ocenić jako umiarkowany. W okresie międzywojennym domi-

nowały ujęcia prawno-organizacyjne, np. Stanisława Piekarskiego (1927) czy Henryka Świątkowskiego (1937). Jedną z pierwszych książek opisujących doktryny religijne, ale o apologetycznym charakterze i poświęconą w zasadzie tylko chrześcijaństwu, była ta autorstwa księdza Stefana Grelewskiego z 1937 r. W PRL-u problematykę tę podejmowali m.in. Andrzej Tokarczyk w książce *Trzydzieści wyznań* (1987) i dziennikarze Jan Kozłowski, Janusz Langner, Tadeusz Zagajewski w *Atlasie wyznań w Polsce* (1989). Po 1989 r. wydawnictwo przybyło merytorycznych opracowań, spośród których warto przywołać publikacje Kazimierza Urbana (1994) Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej (2001) czy Andrzeja Rykały (2011). Jak już wspomniano, od dwudziestu lat systematycznie publikuje swoje dane w tym zakresie zespół związany z Głównym Urzędem Statystycznym pracujący pod kierunkiem Pawła Ciecieląga (Ciecieląg, Haponiuk, Lewandowska, Krzysztofik 2013; Ciecieląg 2016; Ciecieląg 2019). Dużo częściej ukazywały się publikacje poświęcone określonym tradycjom religijnym, np. ruchowi mariawickiemu (Rybak, Mazur 1991), buddyzmowi (Kosior 1997; Krajewska 2013) czy nowym ruchom religijnym (Doktor 1999; Beźnic 2012). W niniejszym artykule z powodu wydawniczych ograniczeń świadomie zrezygnowano z zamieszczania literatury przedmiotu do poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych.

Kolejność prezentowanych w dołączonym na końcu tekstu wykazie tradycji religijnych wynika z polskiej tradycji badawczej i kulturowej (chrześcijaństwo jako pierwsza pozycja). Układ chronologiczny byłby kontrowersyjny, bowiem niekiedy nie da się ustalić, która z grup czy tradycji była wcześniej obecna na ziemiach polskich. Stosowane kryteria, jakie różnicują poszczególne tradycje religijne i rodzinne na podgrupy i nurty wynikają ze specyfiki każdej z nich. Oznacza to, że w różnych systemach religijnych różne czynniki decydują o wewnętrznych podziałach. Dla świata chrześcijańskiego mogą to być np. kwestie podziału na kościoły episkopalne (z urzędem biskupa), prezbiteriańskie (jedna warstwa kapłanów) czy kongregacyjne (odejście od kościoła państwowego na rzecz autonomii zborów), lub odmienne interpretacje praktyki sakramentalnej (np. chrzest dzieci/chrzest dorosłych). Dla islamu to stosunek do sposobu sukcesji po śmierci Muhammada. Dla buddyzmu skomplikowany zespół czynników, wśród których można wymienić: ścieżki osiągania religijnego postępu, sukcesję mistrzów duchowych czy czynniki geograficzne. Niemożliwe jest zatem, aby kryteria te były jednolite dla wszystkich.

Przypisanie danej wspólnoty do określonej tradycji jest równocześnie opowiedzeniem się autora za określoną dominantą o doktrynalnym charakterze. Przykładem może być np. Jednota Braci Polskich, która ma zielonoświątkową doktrynę (wiara w chrzest Duchem Świętym), odrzuca dogmat trynitarny, a równocześnie święci sobotę. W zasadzie można wymienić tę

wspólnotę religijną w trzech miejscach poniższego wykazu. To nieodłączny problem, jaki powstaje podczas pracy nad tworzeniem układu działowego. Przedstawiony wykaz jest tylko propozycją uporządkowania polskiej sceny religijnej i wstępem do opracowania leksykonu wyznań religijnych w Polsce, który znacznie przekraczałby w objętości dotychczasowe próby tego rodzaju. Liczby w nawiasach są sygnaturami poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych – ich stałym i niezmiennym w zasadzie identyfikatorem na wykazie Ministerstwa. Te z nich, które nie mają tego numeru, to 15 Kościołów i związków wyznaniowych, które mają własne ustawy.

Wykaz otwiera rodzina (określenie „rodziny” jako synonimu tradycji religijnej za: Melton 2017) kościołów katolickich Kościół rzymskokatolicki, który reprezentowany jest w Polsce przez cztery obrządki (łaciński, bizantyjsko-ukraiński, ormiański, bizantyjsko-słowiański). Zaznaczmy, że mają one pewien wymiar etniczny: Ukraińcy stanowią większość wiernych Kościoła greckokatolickiego (obrzędok bizantyjsko-ukraiński), a Ormianie – obrządku ormiańskiego. W 2016 r. wpisano także do rejestru niezależną katolicką parafię z Jarocina działającą pod nazwą Powszechny Kościół Ludu Bożego (184).

Świat wspólnot starokatolickich jest reprezentowany przez Kościół Polskokatolicki i dwa (od 1935 r.) Kościoły mariawickie: Starokatolicki Kościół Mariawitów z siedzibą w Płocku, będący członkiem Unii Utrechckiej i Katolicki Kościół Mariawitów z siedzibą w Felicjanowie, który nie jest członkiem Unii ze względu na to, że za obowiązujące uznaje reformy wprowadzone przez abp. Jana Kowalskiego w latach 30. XX w. np. kapłaństwo kobiet czy powszechne kapłaństwo. W XXI stuleciu zarejestrowały się dalsze trzy niewielkie Kościoły, które przynależą do tego nurtu: Polski Narodowy Katolicki Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej (164), Katolicki Kościół Narodowy w Polsce (179), Reformowany Kościół Katolicki w Polsce (188).

Rodzinę kościołów wschodniego chrześcijaństwa otwierają Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny oraz dwa kościoły staroobrzędowe: Wschodni Kościół Staroobrzędowy niemający hierarchii duchowej i Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowców (177) z Gabowych Grądów. Także dwa ormiańskie kościoły, które nie zawarły unii z Kościołem rzymskokatolickim (to nurt nawiązujący do tzw. kościołów przedchalcedońskich, reprezentujący złagodzony monofizytyzm): Ormiański Kościół Apostolski w Rzeczypospolitej Polskiej (165) i Ormiański Kościół Apostolski Katolikosatu Eczmiadzyńskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (173).

Protestantyzm w Polsce współczesnej reprezentowany jest przez niemal 100 Kościołów. Ich wewnętrzny podział został w niniejszym wykazie szczególnie rozbudowany z racji tego, że stanowią one większość podmiotów prawnych w rejestrze.

Do nurtu ewangelickiego (konstytuuje go m.in. praktyka chrztu dzieci) należą: Kościół Ewangelicko-Augsburski, Ewangelicko-Reformowany, a także Kościół Ewangelicko-Methodystyczny (nazwę kościoła w 1991 r. uzupełniono o słowo „ewangelicki”, aby podkreślić więź metodyzmu polskiego z kościołami pierwszej reformacji). Ze względu na praktykę chrztu dzieci zaliczono tu również specyficzną (kiedy uwzględnimy kult i wymiar organizacyjny) tradycję protestancką – Kościół Anglikański (114), który zarejestrował się w 1996 r. i świadczy przede wszystkim posługę duchową obywatelom Wielkiej Brytanii pracującym w Polsce.

Do rodziny kościołów ewangelicznych (lub w innej nomenklaturze – ewangelikalnych, za: Zieliński 2013) należą protestanckie wspólnoty uznające niezbędność przeżycia nawrócenia („uznania wiary”, że śmierć Jezusa Chrystusa przynosi jednostce zbawienie), a w konsekwencji najczęściej, ale nie zawsze, przyjęcia chrztu „w wieku świadomym” (czyli powyżej kilkunastu lat). Na gruncie anglosaskim nurt ten jest określany jako *born again Christianity*. Nawrócenie (tzw. nowozrodzenie) to przyjęcie aktem osobistej wiary zbawczej ofiary Chrystusa. Przyjęcie chrztu dzieci lub dorosłych za podstawowe kryterium różnicujące kościoły ewangeliczne od ewangelicznych/ewangelikalnych, sprawia wiele problemów, bowiem metodyzm czy luterkański pietyzm propagują potrzebę nawrócenia, ale nie wiążą go z chrztem. W rejestrze znajdują się wspólnoty, które mocno akcentują konieczność przeżycia nawrócenia w wieku dojrzałym, ale praktykują chrzest dzieci lub nie wypowiadają się o wieku, w jakim należy przyjąć chrzest, jak np. Armia Zbawienia (163) czy Ewangeliczny Kościół Metodystyczny (185) należący do wesleyańskiego nurtu metodyzmu.

Warto przy okazji niemal wymiennego stosowania obu pojęć (ewangeliczne/ewangelikalne) zaznaczyć, że starsze Kościoły najczęściej wywodzące się z niemieckiej bądź rosyjskiej kultury religijnej i aktywne w pierwszej połowie XX w. używały terminu „ewangeliczne”. Nowsze (wysocę umownym okresem rozprzestrzeniania się tej terminologii w Polsce jest okres lat 90.) nawiązują raczej do anglosaskiego protestantyzmu i częściej posługują się słowem „ewangelikalne” – chcąc tym samym podkreślić pewien dystans od nieco zachowawczej i tradycyjnej religijności starszych. Zmiana nazwy to także zmiana pokoleń w polskim protestantyzmie drugiej reformacji. W języku angielskim odpowiednikiem obu jest jedno określenie – *evangelical*, podobnie w języku niemieckim – *evangelische*. W języku polskim mamy trzy różne słowa o różnych znaczeniach: ewangelickim, ewangelicznym i ewangelikalnym.

Zieliński, wprowadzając pojęcie „ewangelikalne wspólnoty eklezjalne”, wyróżnił cztery kategorie: Kościół ewangelikalny, denominacja ewangelikalna, niezależny zbór ewangelikalny oraz ewangelikalna organizacja parakościelna (Zieliński 2013). Denominację wyróżnia tylko to, że ma więcej niż jeden zbór.

Szczególnie cenny dla niniejszej pracy jest proponowany przez tego autora termin „ewangelikalna organizacja parakościelna” (Zieliński 2013, 257), bowiem w ramach grupy wspólnot protestanckich, a szczególnie ewangelikalnych, są obecne także instytucje, które za swój główny czy nawet jedyny cel stawiają misję czy koordynację działań ewangelizacyjnych.

Grupę kościołów ewangelicznych/ewangelikalnych otwiera najstarszy kościół tego nurtu – Polski Kościół Chrześcijan Baptystów. Podobne credo religijne (z akcentem kongregacyjnej eklezjologii i praktyką chrztu dorosłych) możemy znaleźć w takich Kościołach, jak Kościół Ewangelicznych Chrześcijan (23), Ursynowska Społeczność Ewangeliczna (124), Ewangeliczny Kościół Chrześcijański (161) czy Kościół Ewangeliczny „Misja Łaski” (36), który wyróżnia doktryna o *eternal security* (dosł. „wieczne bezpieczeństwo” – kalwińska doktryna polegająca na przekonaniu, że otrzymanej raz łaski nie traci się). Z zachowawczym i konserwatywnym nurtem baptyzmu związany jest Biblijny Kościół Baptystyczny z Anina (120).

Wśród ewangelikalnych protestantów praktykujących chrzest dorosłych możemy wyróżnić mniejsze kategorie czy raczej podgrupy. Przykładem może być nurt Kościołów Chrystusowych (ang. *Disciples of Christ, Churches of Christ*), wywodzący się z tzw. Drugiego Przebudzenia Amerykańskiego (przełom XVIII i XIX w.). W Polsce utworzyli go repatrianci z USA powracający do kraju po I wojnie światowej. Dzisiaj należą do niego cztery instytucje eklezjalne: Kościół Chrystusowy w Polsce (13) z siedzibą w Sopocie, Kościół Chrystusowy w Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie (24), Warszawski Kościół Chrystusowy (101), Zrzeszenie Kościołów Chrystusowych w Rzeczypospolitej Polskiej (169).

W Anglii w pierwszej połowie XIX w. John Nelson Darby i skupiony wokół niego krąg reformatorów zainicjowali ruch o nazwie *Plymouth Brethren* (Braci Plymuckich), który na świecie i także w Polsce dzieli się na dwa nurty: pierwszy określany jako ruch wolnych chrześcijan (*open brethern*) oraz drugi znany pod nazwą darbyzmu (*exlusive berethern*). Podział ten jest wynikiem rozłamu, do którego doszło w XIX stuleciu na tle warunków dopuszczania wiernych do Wieczery Pańskiej. Pierwsi wyznawcy tych ruchów pojawili się w naszym kraju z początkiem XX w. na Śląsku Cieszyńskim (Józef Mrózek) i w Polsce centralnej (Wacław Żebrowski, Antoni Przeorski).

W pierwszej połowie lat 90. w środowisku ewangelicznego protestantyzmu wiele zborów wystąpiło ze swych macierzystych Kościołów i rozpoczęły samodzielną pracę lub rejestrowały się jako osobne podmioty prawne. Wiele Kościołów tego typu ma ustrój kongregacyjny, w którym kluczowa jest idea autonomii poszczególnych zborów. Społeczności te niewiele różnią się doktrynalnie między sobą. W wykazie pogrupowano je pod nazwą „niezależne

zборы ewangeliczne”, jak określił tę grupę Tadeusz Zieliński (2013). Są one w większości zrzeszone w Radzie Zborów Ewangelicznych, którą zorganizował nestor polskich środowisk ewangelikalnych, Kazimierz Muranty.

Znaczny procent wspólnot ewangelicznych/ewangelikalnych przynależy do dynamicznie rozwijającej się w XX w. duchowości pentekostalnej. W roku 2017 w rejestrze Ministerstwa było obecnych 42 wspólnot i Kościołów, które miały charakter zielonoświątkowy (Włoch 2017, 199). W swoich credo wyznawały wiarę w tzw. chrzest Duchem Świętym, który interpretowano jako drugi po nawróceniu (i najczęściej także po chrzcie wodnym) moment zwrotny w życiu chrześcijanina. Codziennością tych wspólnot jest praktyka takich charyzmatów, jak uzdrawianie, prorokowanie czy dar języków (głosolalia). Pod względem statystycznym religijność tego typu wykazuje bardzo silne tendencje rozwojowe (por. coraz żywiej dyskutowane zjawisko pentekostalizacji katolicyzmu), a analiza tych środowisk ukazuje ogromne i postępujące ich różnicowanie się. To, co łączy te wspólnoty, to rodzaj praktyki religijnej i emocjonalna pobożność, a nie wymiar doktrynalny, teologiczny. Ich wewnętrzny podział napotyka jednak na przeszkodę nie do zniesienia. Jakkolwiek by dzielić wewnętrznie tych kilkadziesiąt Kościołów i wspólnot, zjawisko przynależności do kilku kategorii będzie zdarzało się nader często. Dlatego pozostawiono je łącznie, zaznaczając jedynie te, które przynależą do „ruchu wiary” (FM – ang. *Faith Movement*). Teologia ta jest złożonym kompleksem przekonań, na który składają się wiara w moc religijnej wypowiedzi, elementy teologii *prosperity*, intensywna modlitwa o uzdrowienia i in.

Najliczniejszy z kościołów pentekostalnych, Kościół Zielonoświątkowy, powstał po rozpadzie w 1988 r. Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego składającego się z pięciu różnych ugrupowań. Dwa z nich należały do tradycji pentekostalnej – Kościół Stanowczych Chrześcijan i Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej – a trzy do innych nurtów ewangelicznego protestantyzmu: Kościół Chrystusowy (obecnie to dwa Kościoły – 13 i 24), Kościół Wolnych Chrześcijan (11) i Kościół Ewangelicznych Chrześcijan. Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej (25) wywodzi się z przedwojennych środowisk kresowych, ale jego silnym centrum była także przedwojenna Łódź. Działający na Śląsku Cieszyńskim Związek Stanowczych Chrześcijan, najstarsze ugrupowanie zielonoświątkowe na ziemiach polskich (czas powstania 1910), reprezentował religijność pietystyczną. Istniejąca dzisiaj pod tą nazwą wspólnota z Wisły (47) należy jednak do perfekcjonistycznego ruchu „braci norweskich” (z centralą w norweskim Brunstad). Najbliżej religijności Związku Stanowczych Chrześcijan (z okresu międzywojennego) znajduje się Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa (10), której wierni mieszkają w Beskidzie Niskim i Bieszczadach i wywodzą się z migrantów ze Śląska Cieszyńskiego (ich przesiedlenie datuje się

na schyłek lat 60.). Na okres PRL datujemy także powstanie innych wspólnot zielonoświątkowych: ruchu proroka Williama Branhama, którego wiernych skupia Zbór Ewangelii Łaski (82), czy ruchu *only Jesus movement* działającego obecnie w Zborze Ewangelicznych Chrześcijan w Duchu Apostolskim (45). Z ruchem tzw. Pięćdziesiątników (ros. *piatidiesiatniki*, rosyjska nazwa ruchu zielonoświątkowego) związana jest Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa (18).

Po 1989 r. pojawiały się w Polsce te nurty charyzmatycznej religijności, które nawiązują do tzw. *third wave* (trzeciej fali pentekostalizmu), takie jak *prosperity gospel*, „przebudzenie z Toronto” czy wspomniany już *Faith Movement* („ruch wiary”). Teologię charakterystyczną dla tej szerokiej formacji religijnej można odnaleźć w pismach konfesyjnych kilku wspólnot. Wymieńmy kilka: Chrześcijański Kościół Pełnej Ewangelii „Duch i Moc” z Łodzi (93), Kościół Chrześcijański w Warszawie (112), Kościół Chrześcijański „Słowo Wiary” z Gdyni (156), czy Centrum Chrześcijańskie „Miecz Ducha” z Kalisza (142). Najnowsze Kościoły tego nurtu w Polsce to Kościół Chrześcijan Pełnej Ewangelii Obóz Boży (187) oraz wywodzący się z latynoamerykańskiej duchowości pentekostalnej Kościół Boga Żywego, Będącego Wsparciem i Podporą Prawdy, Kościół Światło Świata (186).

Ariel Zieliński zwrócił uwagę na proces przechodzenia wspólnot z katolickich ruchów odnowy (gł. z ruchu Odnowy w Duchu Świętym) do świata ewangelikalnego protestantyzmu. Przynajmniej kilka z obecnych w rejestrze Kościołów zielonoświątkowych wywodzi się z katolicyzmu. Przykładami są np. kielecka Wspólnota „Wieczernik” (107), Centrum Chrześcijańskie „Miecz Ducha” z Kalisza (142) czy Kościół Boży z Krakowa (105). Część z odchodzących z katolicyzmu wspólnot nie zakłada własnych organizacji eklezjalnych, ale przyłączyła się do istniejącej charyzmatycznej denominacji, najwięcej do federacyjnego Kościoła Bożego w Chrystusie (28).

Wśród wielu ewangelikalnych chrześcijan, także zielonoświątkowych, widoczne jest zainteresowanie dziedzictwem kultury judaizmu. Przykładem mesjanistycznej wspólnoty, której doktryna i praktyki są syntezą judaizmu i chrześcijaństwa, jest Dom Izraela Polania (137) czy Mesjańska Społeczność Wywołanych (141). Zainteresowani światem „starszych braci w wierze” są także wierni Wspólnoty „Drzewo Oliwne” (88).

Twórcą nurtu tzw. *Local Church* – „Kościółów miejscowych” – byli Watchman Nee i Witness Lee. Obaj postulowali, aby w każdej miejscowości (stąd nazwa „miejscowy”) był tylko jeden autonomiczny zbór i uzasadniali to opisaniami z Nowego Testamentu. Jako pierwsza polska wspólnota tego nurtu zarejestrował się w 1994 r. Kościół w Radomiu (87).

W rejestrze obecne są także organizacje ponadkonfesyjne, ponaddenominacyjne, które w zasadzie nie mają charakteru kościelnego, a są, używając

przywoływanego już terminu Zielińskiego, „ewangelikalną organizacją parakościelną”. Przykładem może być zachodnia organizacja o nazwie *New Hope Ministries*, której przedstawiciele od 1992 r. zarejestrowali się jako Nowa Nadzieja (w 1995 r. przyjęli nazwę Misji Pokoleń – 71). Z kolei Ruch Chrześcijański Mt28 ((68), dawniej Ruch Nowego Życia) jest filią znanej międzynarodowej organizacji *Campus Crusade for Christ International*.

Kościół Nowoapostolski (14) reprezentuje osobną tradycję religijną ruchu tzw. Wspólnot apostolskich, który wywodzi się z myśli XIX-wiecznego angielskiego teologa Edwarda Irvinga. Wierni tego Kościoła uznają wskrzeszenie urzędu „apostoła” za znak nadchodzącej paruzji i nie ograniczają się, jak niemieckie wspólnoty, do liczby 12 (przyjęto, że osób pełniących posługę apostołów może być więcej).

Pod koniec XIX w. pojawił się na ziemiach polskich ruch adwentystyczny, a z początkiem XX stulecia ruch badacki. Adwentyzm jest tą częścią protestantyzmu, który skupia się na problematyce eschatologicznej i oczekuje „rychłej paruzji Chrystusa”. Najliczniejszą i najstarszą wspólnotą tego nurtu chrześcijaństwa jest Kościół Adwentystów Dnia Siódmego. W 1990 r. zarejestrowała się wspólnota o nazwie: Adwentyści Dnia Siódmego Ruch Reformacyjny (48), który m.in. odrzuca obowiązkową służbę wojskową, oraz Kościół Reformowany Adwentystów Dnia Siódmego (51).

Millenarystyczną doktryną ma pięć wspólnot religijnych wyróżnionych w niniejszym wykazie łącznie jako nurt badacki. Przyczyną ich wydzielenia od adwentystycznych Kościołów jest przyjęcie teologii antytrynitarniej. Są to: Świecki Ruch Misyjny „Epifania” (1), Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego w Rzeczypospolitej Polskiej (2), Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego w Polsce (3), Związek Badaczy Biblii w Polsce (19), oraz Świadkowie Jehowy w Polsce (34), którzy są najliczniejszą wspólnotą religijną tego nurtu.

Ruch unitariański to odrębna grupa wspólnot antytrynitarnych. W odróżnieniu od wspólnot badackich w ich nauczaniu nie znajdujemy rozważań o charakterze millenarystycznym. Karol Grycz Śmiłowski w 1937 restytuował „odnowioną” wspólnotę Braci Polskich. Już po II wojnie światowej jej wrocławski ośrodek ewoluował w kierunku duchowości zielonoświątkowej, co dało początek obecnej Jednocie Braci Polskich (7). W Polsce współczesnej działa też kilka wspólnot nawiązujących do tradycji unitariańskiej, m.in. Wspólnota Unitarian Uniwersalistów (81) czy Kościół Unitariański (123), który jest federacją kilku mniejszych społeczności. Charakter antytrynitarny ma także Kościół Chrześcijański w Duchu Prawdy i Pokoju z Rybnika (56), który łączy te idee z elementami starokatolicyzmu.

Po 1989 r. rozpoczęła w Polsce swoją pracę misja mormonów (nawiązywano do tradycji gminy mormońskiej w Żelwągach na Mazurach, która działała

jeszcze do lat 70. XX w.). W rejestrze mormoni są obecni pod nazwą Kościół Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich (8). Do idei chrześcijańskich nawiązują także wyznawcy Christian Science – Stowarzyszenia Chrześcijańskiej Nauki (38).

Przegląd religii niechrześcijańskich otwiera judaizm, czyli najstarsza nie-słowiańska tradycja religijna na ziemiach polskich. Najstarszym i najliczniejszym związkiem wyznaniowym tej religii jest Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich, który reprezentuje tradycyjny, ortodoksyjny judaizm. Do nurtu judaizmu postępowego należą Beit Polska – Związek Gmin Postępowych w Rzeczypospolitej Polskiej (171) i Niezależna Gmina Żydowska – w Gdańsku (150).

Karaimi wywodzą się z ludności chazarskiej i są obecni na ziemiach polskich od schyłku średniowiecza. Wspólnie z judaizmem uznają Torę za świętą księgę. Odrzucają jednak jej interpretację, jaką przynosi Talmud. Związek wyznaniowy wpisany do rejestru przyjął nazwę Karaimski Związek Religijny.

Polski islam reprezentowany jest w rejestrze przez sunnickich polskich Tatarów, którzy od XVII w. osiadali na ziemiach Rzeczypospolitej (Muzułmański Związek Religijny). Sunnicki charakter ma także powstała już po upadku PRL Liga Muzułmańska (158). Do nurtu szyckiego należą: Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej (33) i Islamskie Stowarzyszenie Ahl-Ul-Bayt (53). Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya (53) to powstały na przełomie XIX i XX wieku ruch reformy islamu, jeden z nowych ruchów tej światowej religii.

Powstały w XIX w. bahaizm (69) nawiązuje w swoich zasadach do islamu, judaizmu i chrześcijaństwa (wspólnota ta to synteza różnych religii uniwersalistycznych).

W rodzinie wspólnot hinduistycznych połączono ugrupowania, które ze względu na czas powstania (XX w.), można określić właściwie jako neohinduistyczne. Najbardziej znane są wajsznawickie: Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (30) i Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii” (49). Rozłam, który doprowadził do istnienia dwóch nurtów tej religii nastąpił po śmierci założyciela ruchu Hare Kryszna, Brabhupady w 1977, kiedy to Chris Butler (Jagad Guru) stanął na czele osobnej organizacji, która przyjęła nazwę „Misji Czaitanii”. Związek Wyznaniowy Hindu Bhavan (167) zrzesza mieszkających w Polsce Hindusów i osoby o podwójnej narodowości. Światowy Uniwersytet Brahma Kumaris (22) czy Związek Ajapa Joga (17) to ruchy propagujące różne formy hinduistycznej duchowości czy określony styl jogicznej praktyki medytacyjnej. Radha Govind Society of Poland (57) nawiązuje do myśli Jagad Guru i tradycji krysznaickiej.

W wielu wypadkach zaliczenie danej grupy do tradycji hinduistycznej dokonuje się przez rozpoznanie określonych wątków doktrynalnych w deklaracjach wyznaniowych czy w opisach praktyk. Ale należy pamiętać, że

jednym z doniosłych kierunków współczesnych przemian kultury religijnej na Zachodzie i w Polsce jest orientalizacja, pojmowana jako proces dyfuzji wierzeń i praktyk Dalekiego Wschodu. Powstające w wyniku tego procesu wspólnoty odznaczają się zróżnicowanym stopniem doktrynalnego synkretyzmu. Przywołane wspólnoty neohinduistyczne są także obecne w wielu krajach Zachodu. Dokonują niezbędnej, ale zróżnicowanej co do skali inkulturacji zasad hinduizmu do tutejszych wyobrażeń i wrażliwości.

Innym kulturowym procesem widocznym podczas analizy rejestru jest proces globalizacji. Związek Wyznaniowy Singh Sabha Gurudwara (166) wywodzi się z subkontynentu indyjskiego, a zrzesza polskich sikhów. Warto zaznaczyć, że mieszkający w Polsce Wietnamczycy odwiedzają ośrodki Związku Buddyjskiego Bencien Karma Kamtzang (85), a obywatele Wielkiej Brytanii Kościół Anglikański (114).

Polski buddyzm współtworzą przede wszystkim dwa kręgi inspiracji. Pierwszym jest buddyzm tybetański, a związki wyznaniowe należące do tego kręgu reprezentują następujące szkoły: kagyū, ningma (khordong należy do tej tradycji), gelug, dzogczen oraz bon. Drugim nurtem jest zen, który wywodzi się z Chin. Sanskryckie słowo *dhiana*, czyli medytacja, to chińskie *czan* i japońskie *zen*. Nurt ten w Polsce nawiązuje do kilku tradycji narodowych: japońskiej, koreańskiej (Kuan Um) i chińskiej. Tradycja przedbuddyjska bon została włączona w niniejszym wykazie do buddyzmu tybetańskiego, bo niekiedy (np. w Międzynarodowej Wspólnocie Dzogczen – Namdaglin, 92) doktryna religijna składa się, prócz idei przedbuddyjskich, także z inspiracji szkoły buddyjskiej ningma. Najstarszym związkiem wyznaniowym buddyzmu tybetańskiego jest Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu (15), którego głównym nauczycielem był Ole Nydhal. Do nurtu kagyū należy również Związek Buddyjski Bencien Karma Kamtsang (85), który od 2012 r. zaznaczył (w nazwie) związek z klasztorem Bencien w Nepalu. Związek Buddyjski „Yeshe Khorlo” (180) reprezentuje naukę tradycji ningma, a do tradycji gelug nawiązuje Misja Buddyjska – Trzy Schronienia w Polsce (97). Tradycję chińską *czan* w Polsce reprezentuje Związek Buddyjski Czhan (138), a tradycję koreańską – Szkoła Zen Kwan Um (12). Do japońskiej tradycji zen należy 5 różnych związków wyznaniowych: Związek Buddystów Zen „Bodhidharma” (9), „Kanzeon” Związek Buddyjski (21), „Wspólnota Bez Bram” Mumon – Kai Związek Buddyjski Zen Rinzaï w Rzeczypospolitej Polskiej (29), Buddyjska Wspólnota Zen Kannon (32) oraz Sangha „Dogen Zenji” (170). Do chińskich tradycji religijnych należy Związek Taoistów Tao Te King (159).

Nowe ruchy religijne to wysoce zróżnicowana grupa, której nie łączą wspólne zasady wiary i wyobrażenia religijne. Cechy, które zwykle wymienia się jako kryteria przynależności tej grupy wyznań, to przede wszystkim

„nieodległy czas powstania” (Barker 1997), innowacyjny charakter religijnej praktyki (Doktór 2002) czy prozelityzmu, niemożność włączenia doktryny religijnej do historycznych tradycji religijnych, a często obecność np. elementów filozoficznych (czy generalnie niereligijnych) w doktrynie. Ich pojawieniu się w krajach Zachodu towarzyszyły krytyczne reakcje społeczne. Zasady wiary Kościoła Zjednoczeniowego, czyli Ruchu Pod Wezwaniem Ducha Świętego Dla Zjednoczenia Chrześcijaństwa Światowego (35), są syntezą kultury religijnej Dalekiej Azji i idei chrześcijańskich. Zachodni Zakon Sufi (59) nawiązuje do idei islamu i nowej duchowości. Do nowożytnej tradycji ezoterycznej należą różokrzyżowcy: Lectorium Rosicrucianum. Międzynarodowa Szkoła Złotego Różokrzyża (20) i Wspólnota Nauk Różokrzyża (84). Polskie wspólnoty rodzimowiercze reprezentują na wykazie: Rodzimy Kościół Polski (95), Polski Kościół Słowiański (98), Rodzima Wiara (108), Zachodniosłowiański Związek Wyznaniowy „Słowiańska Wiara” (172). Związek Wyznaniowy Kwinarystów (73) nawiązuje do pięciu zasad deizmu sformułowanych u schyłku XVI w. przez lorda Edwarda Herberta Cherbury’ego.

W rejestrze wyznań MSWiA znajdują się także wspólnoty, które zaprzestały już działalności, ale których nie wykreślono z rejestru. Ostatni z opublikowanych raportów GUS (za lata 2015–2018) zawiera pełną listę tych grup, które wykreślono z rejestru 1990–2018 (Cieciela 2019, 313–317). Przyczyny wykreślenia mogą być różne. Misja Łaski (36), w 2009 przyłączyła się do Kościoła Baptystów, a Związek Badaczy Biblii (19) w 1997 r. podjął uchwałę o przyłączeniu się do Stowarzyszenia Badaczy Biblii. Kościół Chrześcijański w Rypinie (111) połączył się z Kościołem Zielonoświątkowym. W niniejszym opracowaniu uwzględniono tylko takie, które nadal są obecne w rejestrze.

Dołączoną listę wyznań w układzie działowym zamykają te, których religijny charakter jest dość powszechnie kwestionowany jak na przykład Kościół Remonstrantów Polskich czy Chrześcijański Kościół Głosicieli Dobrej Nowiny. Obecna wiedza na ich temat pozwala stwierdzić, że są to raczej grupy, w których cele niereligijne (ekonomiczne) zdecydowanie dominują.

Umieszczony przy niektórych wyznaniach poniższego zestawienia znak zapytania oznacza niepewną lub wątpliwą klasyfikację danej grupy. Miejscości wymieniane po nazwie danego związku są siedzibami jego władz. Jak zaznaczono wcześniej, rejestr powstał w 1990 r., dlatego wszystkie istniejące już wcześniej Kościoły i związki wyznaniowe noszą taką samą datę „początkową”, ale należy pamiętać, że jest to tylko data „narodzin” państwowej ewidencji w nowych realiach politycznych. Numer przed nazwą jest przypisany tylko jednej określonej wspólnotie. To rodzaj numeru identyfikacyjnego danej wspólnoty. Brak daty i numeru oznacza, że dany Kościół czy związek wyznaniowy ma własną ustawę.

Przy okazji warto zwrócić uwagę na proces przejmowania numerów (tym samym wpisu do rejestru) przez inne związki wyznaniowe po zaprzestaniu działalności dotychczasowego Kościoła czy związku wyznaniowego. Przykładem może być pozycja 94, pod którą jeszcze w początkach XXI w. był wpisany Kościół Chrześcijański w Toruniu, a obecnie pod tym numerem widnieje Chrześcijańska Wspólnota Mennonitów.

Wykaz w układzie działowym na podstawie rejestru Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – stan na 10 marca 2020

Rodzina kościołów katolickich

- * Kościół Katolicki w RP, Warszawa
(4 obrządku: łaciński, bizantyjsko-ukraiński, ormiański, bizantyjsko-słowiański)
- 184 * Powszechny Kościół Ludu Bożego, Jarocin, woj. wielkopolskie (2016)

starokatolicyzm:

- * Kościół Polskokatolicki, Warszawa
- 110 * Kościół Starokatolicki w Rzeczypospolitej Polskiej, Marki, woj. mazowieckie (1996)
- 164 * Polski Narodowy Katolicki Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (2006)
- 179 * Katolicki Kościół Narodowy w Polsce, Wrocław (2014)
- 188 * Reformowany Kościół Katolicki w Polsce, Poznań (2020)

mariawityzm:

- * Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Płock
- * Kościół Katolicki Mariawitów w RP, Felicjanów

Rodzina wschodnich kościołów chrześcijańskich

- * Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Warszawa
- * Wschodni Kościół Staroobrzędowy (niemający hierarchii duchowej), Suwałki
- 165 * Ormiański Kościół Apostolski w Rzeczypospolitej Polskiej, Łódź (2006)

- 173 * Ormiański Kościół Apostolski Katolikosatu Eczmiadzyńskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Zabrze (2010)
- 177 * Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowców, Gabowe Grądy, woj. podlaskie (2013)

Rodzina kościołów protestanckich

Kościoty ewangelickie i anglikanizm

- * Kościół Ewangelicko-Augsburski, Warszawa
  - * Kościół Ewangelicko-Reformowany, Warszawa
  - * Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Warszawa
- 114 * Kościół Anglikański w Polsce, Warszawa (1996)

Kościoty ewangelikalne praktykujące chrzest niemowląt lub nieokreślające wieku, w którym przyjmuje się chrzest

- 76 * Kościół Dobrego Pasterza Warszawa (1993)
- 162 * Kościół Prezbiteriański, Warszawa (2006)
- 163 * Kościół Armia Zbawienia w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (2006)
- 185 * Ewangeliczny Kościół Metodystyczny w Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków (2017)

Kościoty ewangeliczne/ewangelikalne

- * Kościół Chrześcijan Baptystów, Warszawa
- 27 * Kościół Ewangelicznych Chrześcijan, Warszawa (1990)
- 36 * Kościół Ewangeliczny „Misja Łaski”, Kraków (1990)
- 83 * Kościół Miłosiernego Boga, Lublin (1994) ?
- 94 * Chrześcijańska Wspólnota Mennonitów, Toruń (1995)
- 120 * Biblijny Kościół Baptystyczny, Warszawa (1996)
- 124 * Ursynowska Społeczność Ewangeliczna, Warszawa (1997)
- 146 * Związek Wyznaniowy „Polska Chrześcijańska Służba”, Warszawa (1998)
- 154 * Kościół Ewangeliczny w Rzeczypospolitej Polskiej, Bydgoszcz (2003)
- 161 * Ewangeliczny Kościół Chrześcijański, Żory (2006)

Niezależne zbory ewangeliczne/ewangelikalne

- 42 * Zbór w Wodzisławiu Śląskim, Wodzisław (1990) (Local Church)
- 43 * Zbór Ewangelicko-Baptystyczny w Katowicach, Katowice (1990)

- 44 * Zbór Ewangeliczny „Syjon”, Dziegielów, woj. górnośląskie (1990)
62 * Wspólnota Chrześcijańska „Pojednanie”, Grodzisk Mazowiecki (1991)
64 * Chrześcijańska Wspólnota „Jezus Panem”, Pabianice (1991)
86 * Zbór Ewangeliczny „Betel” w Warszawie, Warszawa (1994)
103 * „Misja na Wschód” we Wrocławiu (1995)
132 * Kościół Nowego Przymierza w Lublinie (1997) ?

Ewangelikalny judaizm mesjanistyczny

- 141 * Mesjańska Społeczność Wywołanych, Krotoszyn (1998)

Kościoły Chrystusowe

- 13 * Kościół Chrystusowy w Polsce, Sopot (1990)
24 * Kościół Chrystusowy w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (1988)
101 * Warszawski Kościół Chrystusowy, Warszawa (1995)
169 * Zrzeszenie Kościołów Chrystusowych w Rzeczypospolitej Polskiej, Radom (2009)

Kościoły braterskie – bracia pływacy (open brethren)

- 11 * Kościół Wolnych Chrześcijan, Katowice (1990)
23 * Ewangeliczny Związek Braterski w Rzeczypospolitej Polskiej, Szczecinek (1990)
39 * Zbór Chrześcijański w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (1990)
70 * Zbór Wolnych Chrześcijan w Jaworznie, Jaworzno (1992)
129 * Polski Ewangeliczny Kościół Braterski w Tarnowskich Górach, woj. śląskie (1997)

Darbyzm (exlusive brethren)

- 16 * Stowarzyszenie Zborów Chrześcijan w Rzeczypospolitej Polskiej, Orzesze (1990)

Nurt zielonościątkowy

- * Kościół Zielonościątkowy, Warszawa
7 * Jednota Braci Polskich, Wrocław (1990) (adwentyzm, antytrynitaryzm)
10 * Ewangeliczna Wspólnota Zielonościątkowa, Bukowsko (1990)
18 * Chrześcijańska Wspólnota Zielonościątkowa, Legnica (1990)
25 * Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Rzeczypospolitej Polskiej, Kielce (1990)
28 * Kościół Boży w Chrystusie, Warszawa (1990)
40 * Centrum Biblijne „Jezus Jest Panem”, Warszawa (1990)
45 * Zbór Ewangelicznych Chrześcijan w Duchu Apostolskim, Elk (1990)

- 46 * Chrześcijańska Wspólnota Ewangeliczna, Bielsko-Biała (1990)
- 47 * Zbór Stanowczych Chrześcijan w Rzeczypospolitej Polskiej, Wisła (1990)
- 52 * Międzynarodowa Misja „Centrum Służby Życia” – Life Centre Ministries, Skoczów (1990)
- 67 * Kościół Chrześcijański „Arka” w Poznaniu, Poznań (1992)
- 79 * Kościół Jezusa Chrystusa w Werbkowicach, Werbkowice (1993)
- 80 * Kościół „Chrystus dla Wszystkich” w Rzeczypospolitej Polskiej, Szczecin (1993)
- 82 * Zbór Ewangelii Łaski, Katowice (1993)
- 93 * Chrześcijański Kościół Pełnej Ewangelii „Duch i Moc”, Łódź (1995) (FM)
- 99 * Kościół Boży, Siedlce (1995)
- 102 * Wspólnota Chrześcijańska „Wrocław dla Jezusa” we Wrocławiu (1995)
- 105 * Kościół Boży w Polsce, Kraków (1996)
- 106 * Kościół Pentakostalny w Rzeczypospolitej Polskiej, Żory (1996)
- 107 * Kościół Chrześcijański „Wieczernik”, Kielce (1996)
- 111 * Kościół Chrześcijański w Rypinie, woj. kujawsko-pomorskie (1996)
- 112 * Kościół Chrześcijański w Warszawie (1996) (FM)
- 115 * Centrum Chrześcijańskie „Nowa Fala”, Gdynia (1996)
- 118 * Społeczność Chrześcijańska „Miejsce Odnowienia”, Lublin (1996) (FM)
- 119 * Centrum Chrześcijańskie Kanaan, Wrocław (1996)
- 122 * Chrześcijański Kościół „Maranatha” w Wiśle (1997)
- 126 * Chrześcijański Kościół „Dobra Nowina”, Pabianice (1997)
- 127 * Kościół „Misja dla Polski”, Warszawa (1997)
- 128 * Chrześcijańskie Centrum „Pan jest Sztandarem” - Kościół w Tarnowie (1997)
- 130 * Kościół Jezusa Chrystusa Wiary Chrześcijańskiej, Świdnik, woj. lubelskie (1997)
- 134 * Kościół Jezusa Chrystusa „Syjon” w Rzeszowie (1997)
- 136 * Kościół Chrześcijański „Jezus Żyje”, Kutno (1997)
- 137 * Dom Izraela Polania, Świdnik (1997)
- 142 * Centrum Chrześcijańskie „Miecz Ducha”, Kalisz (1998)
- 148 * Kościół Chrześcijański „Otwarte Drzwi”, Warszawa (1998)
- 156 * Kościół Chrześcijański „Słowo Wiary”, Gdynia (2003)
- 157 * Kościół Chwały, Warszawa (2003)
- 182 * Kościół Chrześcijański Zoe, Gdańsk (2016)
- 183 * Kościół „Chrześcijańska Wspólnota Jordan, Rumia woj. Pomorskie (2016)
- 187 * Kościół Chrześcijan Pełnej Ewangelii Obóz Boży, woj. Mazowieckie, Nasielsk (2020)

- 186 * Kościół Boga Żywego, Będącego Wsparciem i Podporą Prawdy, Kościół Światło Świata, Warszawa (2018)

Kościoły Miejskowe (Local Church)

- 72 * Kościół Jezusa Chrystusa w Kamiennej Górze, Kamienna Góra (1992)
 87 * Kościół w Radomiu (1994)
 133 * Kościół Ekklesia w Warszawie (1997)
 140 * Miejskowy Kościół w Lublinie, Natalin, woj. lubelskie (1998)
 144 * Kościół Chrześcijan w Rybniku (1998)
 145 * Lokalny Kościół w Kwidzynie, Kwidzyn (1998)

Ewangelikalne organizacje parakościelne

- 68 * Ruch Chrześcijański Mt28, Warszawa (1992)
 71 * Misja Pokoleń, Kraków (1992)
 88 * Wspólnota „Drzewo Oliwne”, Warszawa (1994)
 160 * Unia Ewangelikalna w Rzeczypospolitej Polskiej, Wrocław (2004)

Kościół dla obcokrajowców

- 151 * Warsaw International Church, Warszawa (2000)

Rodzina wspólnot milenarystycznych

Adwentyzm

- * Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Warszawa
 5 * Kościół Chrześcijan Dnia Sobotniego, Bielsko-Biała (1990)
 48 * Adwentyści Dnia Siódmego Ruch Reformacyjny W Rzeczypospolitej Polskiej, Ruda Śląska (1990)
 51 * Kościół Reformowany Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce, Poznań (1990)
 63 * Mesjańskie Zbory Boże (Dnia Siódmego), Wodzisław Śląski (1991)

Nurt wspólnot apostołskich

- 14 * Kościół Nowoapostołski w Polsce, Gdynia (1990)

Rodzina chrześcijańskich wspólnot antytrynitarnych

Ruch badacki

- 1 * Świecki Ruch Misyjny „Epifania”, Poznań (1990)
 2 * Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego w Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków (1990)
 3 * Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego w Polsce, Bydgoszcz (1990)

- 19 * Związek Badaczy Biblii w Polsce, Wrocław (1990)
 34 * Świadkowie Jehowy w Polsce, Nadarzyn, woj. mazowieckie (1989)

Unitarianizm

- 56 * Kościół Chrześcijański w Duchu Prawdy i Pokoju, Rybnik, woj. katowickie (starokat?) (1991)
 81 * Wspólnota Unitarian Uniwersalistów w Rzeczypospolitej Polskiej, Chorzów (1993)
 123 * Kościół Unitariański, Warszawa (1997)

Inne

- 8 * Kościół Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich w Polsce, Warszawa (1990)
 38 * Stowarzyszenie Chrześcijańskiej Nauki – Związek Wyznaniowy, Warszawa (1990)
 113 * Chrześcijański Kościół Dobra, Majdan, woj. mazowieckie (1996)

Brak danych do określenia tradycji religijnej

- 139 * Chrześcijański Związek Wyznaniowy „Źródło”, Olsztyn (1997)
 153 * Kościół Miłosierdzia Jezusowego, Toruń (2001)
 178 * Kościół Dobrej Nadziei, Warszawa (2014)

Judaizm

- * Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich, Warszawa (posiada od 1997 własną ustawę)
 150 * Niezależna Gmina Wyznania Mojżeszowego, Gdańsk (2000)
 155 * Gmina Wyznaniowa Starozakonnych w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (2003)
 171 * Beit Polska – Związek Postępowych Gmin Żydowskich, Warszawa (2009)

karaimowie:

- * Karaimski Związek Religijny, Warszawa

Islam i jego dziedzictwo

sunnici

- * Muzułmański Związek Religijny, Białystok
 158 * Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (2004)

szyici

- 33 * Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej, Warszawa (1990)
 53 * Islamskie Stowarzyszenie Ahl-UL-Bayt, Moszna, woj. mazowieckie (1990)

Ahmadiyya

- 50 * Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya, Warszawa (1990)

Bahaizm

- 69 * Wiara Baha`i w Polsce, Warszawa (1992)

Rodzina wspólnot hinduistycznych

- 17 * Związek Ajapa Joga, Bydgoszcz (1990)
 22 * Światowy Uniwersytet Duchowy Brahma Kumaris w Polsce, Warszawa (1990)
 30 * Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny, Mysiadło, woj. mazowieckie (1990)
 37 * Ruch Świadomości Babadzi Herakhandi Samadź, Wrocław (1990)
 49 * Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii”, Lublin (1990)
 57 * Radha Govind Society of Poland Stowarzyszenie, Węgrzce Wielkie, woj. małopolskie (1991)
 149 * Związek Hatha Jogi „Brama Jogi”, Łódź (1998)
 167 * Związek Wyznaniowy Hindu Bhavan w Rzeczypospolitej Polskiej, Lesznów, woj. mazowieckie (2008)

Sikhowie

- 166 * Związek Wyznaniowy Singh Sabha Gurudwara w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa (2007)

Rodzina wspólnot buddyjskich*buddyzm tybetański:*

- 15 * Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu, Warszawa (1990)
 85 * Związek Buddyjski Tradycji Karma Kamtchang, Grabnik, woj. mazowieckie (1994)
 91 * Związek Buddyjski Khordong w Polsce, Darnków, woj. dolnośląskie (1994)
 92 * Międzynarodowa Wspólnota Dzogczen – Namdaglin, Warszawa (1994)

- 97 * Misja Buddyjska – Trzy Schronienia w Polsce, Szczecin (1995)
 100 * Ligmincha Polska, Wilga, woj. mazowieckie (1995)
 121 * Związek Buddyjski Dak Shang Kagyu w Polsce, Łódź (1997)
 168 * Instytut Śardza Ling, Pysзки, woj.zachodnipomorskie (2008)
 174 * Związek Tybetańskiego Bon „Sa Trik Erg Sang”, Warszawa (2010)
 175 * Związek Buddyjski „Dzogcien Kunzang Cziuling” w Rzeczypospolitej
 Polskiej, Warszawa (2011)
 180 * Związek Buddyjski „Yeshe Khorlo” w Rzeczypospolitej Polskiej, War-
 szawa (2014)
 181 * Ośrodek Wietnamskiego Buddyizmu w Polsce, Łazy, woj. mazowieckie
 (2015)

buddyzm zen japoński:

- 9 * Związek Buddystów Zen „Bodhidharma” Warszawa (1990)
 21 * „Kanzeon” Związek Buddyjski, Warszawa (1990)
 29 * „Wspólnota Bez Bram” Mumon - Kai Związek Buddyjski Zen Rinzai
 w Rzeczypospolitej Polskiej, Szklarska Poręba (1990)
 32 * Buddyjska Wspólnota Zen Kannon, Warszawa (1990)
 170 * Sangha „Dogen Zenji”, Gliwice (2009)

buddyzm zen koreański:

- 12 * Szkoła Zen Kwan Um w Polsce, Warszawa (1990)

buddyzm chiński:

- 138 * Związek Buddyjski Czan, Zalesie Górne, woj. mazowieckie (1997)

Taoizm

- 159 * Związek Taoistów Tao Te King, Warszawa (2004)

Nowe ruchy religijne

- 31 * Uczniowie Ducha Świętego (Stowarzyszenie Panunistyczne) Warszawa
 (NRR) (1990)
 35 * Kościół Zjednoczeniowy, czyli Ruch Pod Wezwaniem Ducha Świętego
 Dla Zjednoczenia Chrześcijaństwa Światowego, Radość, woj. mazo-
 wieckie (1990)
 59 * Zachodni Zakon Sufi, Warszawa (1991)
 78 * Medytacyjne Stowarzyszenie Najwyższej Mistrzyni Czing Hai w Polsce,
 Warszawa (1994)
 117 * Kościół Panteistyczny „Pneuma”, Łowicz, woj. łódzkie (1996)

- 125 * Polski Kościół Dialogu, Warszawa (1997)
 131 * Zakon Braci Zjednoczenia Energetycznego, Kraków (1997)
 135 * Związek Wyznaniowy Eckankar w Polsce, Warszawa (1997)
 143 * Zgromadzenie Braci i Sióstr Politeistów, Gdańsk (1998) ?
 176 * Wyznawcy Słońca, Jelenia Góra (2013)

„nowy deizm”:

- 66 * Związek Wyznaniowy „Wierzę w Dobro Człowieka”, Nowy Świat, woj. pomorskie (1992)
 73 * Związek Wyznaniowy Kwinarystów, Łomianki, woj. mazowieckie (1992)

Różokrzyżowcy:

- 20 * Lectorium Rosicrucianum , Międzynarodowa Szkoła Złotego Różokrzyża, Wieluń (1990)
 84 * Wspólnota Nauk Różokrzyża, Wrocław (1994)

Rekonstrukcjonizm – religia Słowian:

- 95 * Rodzimy Kościół Polski, Warszawa (1995)
 98 * Polski Kościół Słowiański, Warszawa (1995)
 108 * Rodzima Wiara, Wrocław (1996)
 172 * Zachodniosłowiański Związek Wyznaniowy „Słowiańska Wiara”, Opole (2009)

Organizacje których religijny charakter jest kwestionowany

- 96 * Chrześcijański Kościół Głosicieli Dobrej Nowiny, Warszawa (1995)
 104 * Kościół Remonstrantów Polskich, Kraków (1995)

Literatura

- Barker E. (1997), *Nowe ruchy religijne*, przeł. T. Kunz, Kraków: Nomos.
 Beźnic Sz. (2012), *Przegląd nowych ruchów religijnych w Polsce*. W: E. Barker, *Nowe ruchy religijne*, przeł. T. Kunz, Kraków: Nomos, s. 283–423.
 Borecki P., Janik Cz. (2012), *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce. Wybór aktów prawnych*, Warszawa: Elipsa.
 Brożyniak B., Winiarczyk-Kossakowska M. (2014), *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
 Cieciałąg P. (red.) (2019), *Wyznania religijne w Polsce w latach 2015–2018*, Warszawa: GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych.

- Cieciela P., Haponiuk M., Lewandowska O., Krzysztofik M. (2013), *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, Warszawa: GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Doktor T. (1999), *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce*, Warszawa: Verbinum.
- Doktor T. (2002), *Innowacje religijne: ruchy, uczestnicy, reakcje społeczne*, Olsztyn: Mantis.
- Grelewski S. (1937), *Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej*, Lublin: Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski w Sandomierzu.
- Klößler M., Tworuschka U. (red.) (2010), *Handbuch der Religionen. Kirchen und andere Glaubensgemeinschaften in Deutschland*, Landsberg am Lech: Olzog.
- Kosior K. (1997), *Buddyzm w Polsce*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” nr 18/19, s. 183–198.
- Kozłowski J., Langner J., Zagajewski T. (1989), *Atlas wyznań w Polsce*, Kraków: KAW.
- Krajewska M. (2013), *Dżinsy, t-shirt i mnisie szaty. O recepcji buddyzmu w Polsce*, „Humaniora”, nr 2, s. 123–132.
- Libiszowska-Żółtkowska M. (2001), *Kościół i związki wyznaniowe w Polsce*, Warszawa: Verbinum.
- Mazur K. (1991), *Mariawityzm w Polsce*, Kraków: Nomos.
- Melton J.G. (red.) (2016), *Encyclopedia of American Religions*, Detroit: Gale Research.
- Olson R.E., Mead F.S., Hill S.S., Atwood C.D. (2018), *Handbook of denominations in the United States*, Nashville: Abingdon.
- Pasek Z. (1992), *Ruch zielonościwkowy. Próba monografii*, Kraków: Nomos.
- Pasek Z. (1995), *Charakterystyka Kościołów i związków wyznaniowych zarejestrowanych w Polsce w latach 1988–95*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, nr 11, s. 5–18.
- Pasek Z. (1998), *Wykaz zarejestrowanych w Polsce związków religijnych ułożony wg tradycji religijnych (wraz z komentarzem)*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, nr 22/23, s. 107–116.
- Pasek Z. (2001), *Mniejszości religijne*. W: W. Kuczyński (red.), *Dziesięciolecie Polski Niepodległej 1989–1999*, Warszawa: United Publishers & Production, s. 838–841.
- Pasek Z. (2017), *Wyznania protestanckie w Polsce współczesnej. Wraz z wykazem w układzie działowym*. W: P. Cieciela, E. Józwiak, A. Godfrejów-Tarnogórska (red.), *500 lat reformacji w Polsce*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, s. 201–210.
- Piekarski S. (1927), *Wyznania religijne w Polsce*, Warszawa: M.Arct.
- Rykała A. (2011), *Mniejszości religijne w Polsce, geneza, struktury przestrzenne, tło etniczne*, Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Świątkowski H. (1937), *Wyznania religijne w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem ich stanu prawnego*, Warszawa: Wydawnictwo „Biblioteka Prawnicza”.
- Tokarczyk A. (1987), *Trzydzieści wyznań*, Warszawa: KAW.
- Urban K. (1994), *Mniejszości religijne w Polsce*, Kraków: Nomos.
- Włoch W. (2017), *Modele organizacyjne wspólnot pentekostalnych w Polsce po 1989 roku*. W: Z. Pasek (red.), *Kolana zginaj tylko przed panem. Wkład protestantyzmu w kulturę Zachodu*, Kraków: Libron, s. 199–227.
- Zieliński A. (2009), *W okolice schizmy: społeczności ewangelikalne wywodzące się z katolickiego ruchu charyzmatycznego*, Kraków: Nomos.
- Zieliński T.J. (2013), *Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe ChAT.

Netografia

Wykaz kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie odrębnych ustaw, <https://www.gov.pl/web/mswia/wykaz-kosciolow-i-zwiazkow-wyznaniowych-dzialajacych-na-podstawie-odrebnych-ustaw>

Rejestr prowadzony przez Departament Wyznań Religijnych i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych>

